

Nagygazdák és státuszsimbólumok

**Az anyagi jólét kifejezésének eszközei galgamenti
agrárvállalkozók körében**

Jelige: DTZ936

OTDK 2022-2023

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Nagygazdák, a helyi „földesurak”	5
3. Kliensek és patrónusok	10
4. Státuszzimbólumok.....	12
5. Kinek üzennek a státuszzimbólumokkal?	17
6. Esettanulmány a vadászkastélyról.....	20
7. Befejezés	21
8. Bibliográfia	23

Nagygazdák és státuszszimbólumok

Az anyagi jólét kifejezésének eszközei galgamenti agrárvállalkozók körében

„Inkább irigyeljenek, mint sajnáljanak!”

J. T. galgamenti agrárvállalkozó

1. Bevezetés

Napjaink hazai publicisztikai életében divatos „kettészakadt Magyarországról” beszélni: a népi-urbánus, vidék-főváros, vidéki-városi ellentétek hangsúlyozása mára már közhellyé vált. A „kettészakadtság” egyfajta egymás meg nem értését, valamifajta kibékíthetetlen gondolkodásmódbeli, világnézeti különbségséget feltételez. Sok urbánus közegben élő és városi környezetben szocializálódott ember számára érthetetlen és idegen a falusi emberek egyes vagy általános érvényűen megnyilvánuló mentalitása, és vice versa. Nem kívánok túlzott általánosítások és leegyszerűsítések csapdájába esni, vagy sztereotipizálni a leírtnál jóval komplexebb jelenségeket, de kétségtelen ténynek tartom azt, hogy ezeknek a sokat hangoztatott makrotársadalmi megosztottságoknak valóban van valóságtartamuk és ezek nem pusztán az életformák differenciájából, hanem világnézeti, mentalitásbéli és attitűdbéli különbségekből is származhatnak.

Jelen dolgozatomnak nem titkolt célja, hogy e különbségek megértéséhez hozzátegyen valamit a maga szerény módján. Az általam vizsgált falusi nagygazdák mentalitása és a státusz s gazdagság kifejezésének általuk gyakorolt módjai véleményem szerint hozzátehetnek valamit a fenti társadalmi differencia megértéséhez. A következőkben egy komplex nagyobb kutatás kibontakozásának első lépcsőfokát kívánom bemutatni, melynek során a Galgamente tájegységének két községében végeztem, illetve végzek kutatásokat, felkeresve a helyi nagygazdákat, mezőgazdasági (növény- és állattenyésztő) agrárvállalkozókat. Kutatásom e dolgozat megírásával nem zárul le, hanem jelenleg is folyamatban van. Ennek során igyekszem feltérképezni e nagygazdák családi vállalkozásainak belső működését, munkamegosztási normáit és elveit, illetve a saját lokális közösségükön belül betöltött szerepüket, a maguk körül

kialakított hierarchikus kapcsolatrendszerüket, a falvaikon belül betöltött immanens alá-fölé rendeltségi viszonyaikat.

Emellett tézisem, hogy ezen agrárvállalkozók sajátos pragmatikus világnézettel, gondolkodásmódbeli attitűddel, egyedi, rájuk jellemző mentalitással rendelkeznek, ami szintén egy előremutató csapásiránya lehet kutatásomnak. Jelen dolgozatom keretei azonban nem teszik lehetővé, hogy átfogóan tárgyaljam mindezeket, ezért kutatásom egyik részterületét tárom az olvasó elé, melynek tárgya – ahogyan már fentebb utaltam rá – e nagygazdák státuszszimbólumai, vagyis az, hogy hogyan és milyen eszközökkel fejezik ki a saját anyagi jólétüket környezetük és egymás irányába. Dolgozatom megírásáig nem kaptam felhatalmazást e személyektől arra, hogy névvel és arccal szerepeltethessem őket, így írásomban kénytelen vagyok anonim módon beszélni róluk és a velük folytatott beszélgetések során elhangzottakat is csupán névtelenül közölni. Emellett annak érdekében, hogy anonimitásukat megőrizhessem, kénytelen voltam annak a két falunak a nevét is elhallgatni, mely a lakóhelyük és a gazdasági tevékenységük helyszíne is egyben; a következőkben tehát ennek megfelelően csupán „galgamenti falvak” kifejezéssel fogok hivatkozni e településekre.

Kutatásom során a részvevő megfigyelés módszertanával éltem, mivel személyes érintettségem van a környéken. Egyetemi tanulmányaim mellett erdészként dolgozom e két falu határában található erdőkben. Munkám és szabadidős tevékenységem következtében évek óta heti rendszerességgel járok e községekbe és a szóban forgó nagygazdákkal is rendszeres kapcsolatban vagyok. Szívélyes jó viszony és gazdasági kapcsolat is köt hozzájuk, melyeknek köszönhetően évek óta rendszeresen meghívnak a helyi falunapokra, gazdabálókra, szüreti multságokra, vadászbálókra, disznóvágásokra, társas eseményekre stb. Mindennek következtében nem kívülállóként, hanem immanens, belső résztvevő módjára tudtam kutatni, kérdezni őket. Tudatos, explicit kutatást 2019 februárja óta végzek: ekkor kezdtem el őket céltudatosan kérdezgetni és az általam érdekelt dolgokról információkat megszerezni, abba azonban csak a közelmúltban avattam be őket, hogy kutatást végzek róluk. Módszerem a személyes interjúk készítése a vizsgált személyekkel, illetve a közvetlen környezetükben tartozó, velük rendszeresen érintkező emberekkel (alkalmazottakkal, alvállalkozókkal, barátokkal, helyi lakosokkal), akinek szempontjait szintén igyekeztem feltárni és beépíteni dolgozatomba. Témám alapvetően kortárs jelenségekre reflektál és leginkább a szociológiához és antropológiához áll közel, mégis elsősorban a néprajz kutatási módszertanát alkalmazva próbáltam meg kutatásomat megszervezni és lebonyolítani; ezen kívül a kutatásom tárgya és környezete is inkább a néprajzi megközelítést tette szükségessé.

Vizsgálatom során a szociológia egyik megalapítójaként számontartott Max Weber egyik kulcsfogalma, a *megértő szociológia* vezértelt. Weber úgy vélte, hogy a szociológiai kutatás során a vizsgált cselekvő által a helyzetnek tulajdonított értelmezésnek is helyet kell adni az elemzésben, vagyis a cselekvő belsőjével, motivációival, interpretációival is foglalkozni kell egy szociológiai leírás során és nem elég csupán magát a jelenséget önmagában leírni.¹ Weberrel egyetértésben úgy gondolom, hogy az egyénbe beleplántálódnak olyan egyén feletti kulturális struktúrák, amik nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a vizsgált személyek úgy cselekedjenek, ahogyan cselekszenek. A kutató néprajzos és antropológus feladata tehát ez a mögöttes öröklött-kulturális tartalom feltárása, amely segít eligazodni a sok-sok individuum cselekvésének mértékében és segít értelmezni azt. Témám, vagyis a státuszszimbólumok vizsgálata során az empiria és az egyéni esetek hasonló absztrahálásra törekedtem.

2. Nagygazdák, a helyi „földesurak”

Pest megye észak-keleti részén, az Alföld és az Északi-középhegység találkozásánál, a Cserhát lábánál helyezkedik el Galgamente néprajzi tájegység. A vidék peremterület jellegét falvainak kultúrája is jól mutatja, mely az alföldi és a felföldi palóc sajátosságokat szokásaiban és tárgyi kultúrájában egyformán ötvözi.² Itt, a Galgamente peremterületén található a kutatásom tárgyául szolgáló két kis falu, mely községek mezőgazdasági agrárvállalkozóit vizsgálom. A két faluban mindösszesen öt nagygazdacsalád él és tevékenykedik, akik mind vagyonuk, mind az általuk művelt földek nagyságának tekintetében messze kimagaslanak a helyi közepes- és kiscgazdák, valamint az egyéb mezőgazdasági tevékenységet végző személyek (pl. helyi őstermelők, állattenyésztők) közül. Befolyásukat és a helyi mezőgazdasági életben betöltött fontos szerepüket mi sem mutatja jobban, mint az, hogy (egy 2020-as becslésem alapján) e két község határában található mezőgazdasági földek (szántóföldek és legelők) körülbelül 60%-át ez az öt család tartja a kezében, vagyis ők gazdálkodnak rajtuk: saját tulajdonukban vannak, vagy ők bérlik e földterületeket. Ebből jól kitűnik, hogy az ő vállalkozásaik is, akárcsak a rendszerváltozás utáni magyar agrárgazdaságok többsége, a tulajdon és a bérlet kombinációján alapszik.³ A *nagygazda* kifejezés tehát elsősorban az általuk művelt földterületek nagyságára utal, amely a saját lokális közösségükön belül kimagaslónak mondható.⁴ Saját becslésem

¹ Weber 2004. (<https://www.mek.oszk.hu/05000/05014/html/erdelyia0005.html> Utolsó elérés: 2022.11.25.)

² Balassa-Ortutay 1988. (<https://mek.oszk.hu/02700/02789/html/8.html> Utolsó elérés: 2022.11.25.)

³ Hamar 1998. 116.

⁴ Az, hogy egy adott területen mi számít kis- közepes- és nagybirtoknak, természetesen elég relatív. Ahogy Mikszáth Kálmán *Két választás Magyarországon* című regényének egyik dialógusából is kitűnik:

alapján ez a szám az öt gazdaság esetében családonként körülbelül 400 és 1000 hektár között mozog, jóllehet az öt agrárvállalkozó család közül a legtekintélyesebb még ezt a számot is meghaladja és nagyjából 1300 hektáron gazdálkodik.

A kutatásom tárgyát képző öt nagygazdacsalád meglehetősen sok életmódbeli, attitűdbeli és gazdasági azonosságot mutat, melyek lehetővé teszik, hogy átfogóan egy kategóriába soroljuk valamennyiüket és így tegyünk róluk általánosan érvényes kijelentéseket. Fő profiluk a növénytermesztés, illetve kisebb részben az állattenyésztés, de ezek mellett legtöbbjüknek az ipari és szolgáltatói szektorba tartozó egyéb vállalkozásai is vannak.⁵ Bár több gazdasági-vállalkozói területen jelen vannak, fő tevékenységük mégis a mezőgazdaság; magukra is öntudatosan „gazdaként” illetve „agrárvállalkozóként” szoktak hivatkozni. Mindnyájukról elmondható, hogy földjeiket, vagyonukat a rendszerváltást követő években, az 1990-es évek első felében szerezték, azóta pedig folyamatosan növelik. A '90-es években kezdték el gyűjtögetni, felvásárolgatni a falujuk határába található korábbi TSZ, illetve állami tulajdonban található földeket, illetve ekkor kezdték el saját mezőgazdasági gépparkjukat és egyéb infrastruktúrájukat (pl. telephely, raktárak, silók) is kialakítani. Legtöbbjük aranykalászos gazda képesítéssel rendelkezik, de van közöttük felsőfokú végzettségű agrármérnök is.

Az öt család növénytermesztési köre leginkább a búzára, repcére, kukoricára, napraforgóra terjed ki, de kisebb részben pillangósokat (lucerna, borsó) és egyéb takarmánynövényeket is termesztenek (cirok, rozs, zab). A gumós takarmányok (répafélék, burgonyafélék) termesztéséhez szükséges mezőgazdasági gépekkel már nem mindegyikük rendelkezik. Állattenyésztéssel is több család foglalkozott a múltban (szarvasmarha, sertés és

„- Hát csakugyan olyan gazdag? És miben van a vagyona?

- A földjeiben; mind prima földek.

- Sok földje van?

Öméltósága elgondolkozott, mintha elméjében össze akarná szedgetni a réteket, erdőket és szántóföldeket.

- Van annak talán kétszáz holdja is.

- Csak?

- Ne beszélj olyan hangosan és jegyezd meg magadnak, hogy a nagyságot mindig az arányok teszik. Ha csak három cipónyi eleség volna az egész világon, egy cipó birtokában gazdagabb lennél Rotschildnál.” (Lásd: Mikszáth 1896. <https://mek.oszk.hu/00900/00955/00955.pdf> Utolsó elérés: 2022.11.25.)

Tehát más számított nagybirtoknak például a Székelyföldön (amire a fenti párbeszéd is utal), mint mondjuk Bácskában.

⁵ A rendszerváltás utáni magyar agrárvállalkozók körében nem ritka az ún. „több lábon állás”, vagyis az, hogy a földek mellett egyéb más jellegű vállalkozásokkal is rendelkeznek. Ugyanezt a jelenséget írja le Molnár Ágnes a kiskánizsai kisbirtokos agrárvállalkozók körében, akik az 1990-es években, amikor még viszonylag olcsók voltak a Balaton parti ingatlanok, többet felvásároltak és azokat kiadva jutottak bizonyos nagyságú állandó mellékjövedelemhez. (Molnár 2019. 210.)

baromfitenyésztéssel), de mára már mindnyájuk felhagyott ezzel a tevékenységgel – elmondásuk szerint nem kifizetődő állatokkal foglalkozni.

Sajátos, mégis hagyományosnak mondható családi vállalkozásokban tevékenykednek, ahol igazi patriarchális munkamegosztásban végzik feladataikat. Minden családnak van egy szeniorja (a család legidősebb, legtekintélyesebb tagja), aki „pátriárka” módjára vezeti a családi gazdaságot; minden fontos döntést ő hoz meg és ő osztja ki a feladatokat. Elsősorban az apák és fiúk, illetve mellettük a testvérek, unokák, sógorok, vők együtt dolgoznak a családi gazdaság sikeressége és eredményessége érdekében. A szenior apa és a fia/fiai közötti kapcsolat különösen fontos: a fiúkat fokozatosan, már fiatalkoruktól fogva egyre jobban befogják a munkába és felkészítik őket arra, hogyha eljön az idő, át tudják venni a gazdaság irányítását apjuktól. Az elsőszülött fiú szerepe különösen fontos ebben a kontextusban: mind az apja, mind a környezete (a család, rokonság, falu) őt tekintik az elsőszámú örökösnek, aki majd egyszer apja helyébe lép és aki szeniorként irányítani fogja az egész családi gazdaságot. Amikor ez bekövetkezik, a fiatalabb testvérek is a bátyjuk irányítása alá kerülnek és végső soron neki tartoznak engedelmeskedni.

Az adatközlők elmondása szerint a családi gazdaságon belül is szigorú munkamegosztás van: fel vannak osztva egymás között a különböző területek. Az egyik nagygazda családban például, ahol csak egy fiúgyerek van (az apa 80 év körüli, a fiú pedig a 40-es éveiben jár), a munkamegosztás a következő: az apa végzi a nagy szakértelmet igénylő munkákat és minden adminisztrációs és papírmunkát is, a fiú pedig a gyakorlati munkákat szervezi meg és bonyolítja le. Egy másik családban, ahol két fiú és egy nagykorú unoka van, szélesebb körű munkamegosztásra van lehetőség, és ebben a feladatmegosztásban már a családon belüli hierarchia is megmutatkozik: az idős szenior a legfőbb irányító, akinek mindenki engedelmeskedik, az idősebb fiú az adminisztrációs munkákat és a pénzügyekkel (pl. agrárpályázatokkal, támogatásokkal) kapcsolatos munkákat végzi, a fiatalabb fiú a növénytermesztéssel kapcsolatos munkákat szervezi és felügyeli, az unoka pedig a gépekkel és traktorokkal kapcsolatos feladatokat látja el. Adatközlőim azt is elmondták, hogy a megtermelt javak utáni bevételek egy közös családi kasszába folynak be, ahonnan fedezik a gazdaság kiadásait és ahonnan a nyereséget a szenior családfő osztja szét a fiai között.

A fent leírt tevékenységek során megmutatkozik egyfajta erős munkakultúra, munkaethosz, ami általánosságban jellemzi az általam kutatott agrárvállalkozókat. Fegyelmezett, szorgalmas munkavégzés a követelmény a nagygazdacsaládok összes tagjától és a gazdaság alkalmazottjaitól (traktorosoktól, szerelőktől, portásoktól, segédmunkásoktól) egyaránt. Fontos jellemző továbbá a kétkezi, nehéz fizikai munka tisztelete: bár az általam

vizsgált öt nagygazda család mindegyike meglehetősen gazdagnak mondható (vagyonuk sokmilliárdos összegekre tehető), életmódjukat mégsem jellemzi az a fajta „dologtalanság”, amiről például Thorstein Veblen *A dologtalan osztály elmélete* című klasszikus művében írt a századfordulón. Veblen kimutatta azt, hogy a felsőbb osztályok saját státuszuk és anyagi jólétük kifejezése végett kifejezetten tartózkodnak mindenfajta olyan tevékenységtől, ami bármilyen haszonnal bírna; helyette eme osztályok demonstratív módon idővel és pénzzel egyformán pazarló improduktív és diszfunkcionális tevékenységeket végeznek, ezzel kifejezve státuszukat, vagyis azt, hogy vagyonuk következtében ők ezt is megtehetik.⁶ Ezzel szemben az általam vizsgált sokmilliárdos vagyonnal rendelkező vállalkozóknak „nem derogál” beülni a traktorba és kimenni a földekre szántani, ha éppen az egyik traktorosuk lebetegedett, ételt hordani a földeken dolgozó munkásaiknak, vagy moslékot a szomszéd házának.

Az általam vizsgált nagygazdák a munkát a vebleni dologtalansággal szöges ellentétben szemlélik. Ők a kemény (fizikai) munkát a hagyományos paraszti erkölcsöknek megfelelően becsületnek és mindenkivel szemben elvárt követelménynek tekintik.⁷ A munkáról alkotott képüket és a hozzá fűződő kapcsolatukat jól mutatja az, amit egy helyi férfi mesélt nekem, aki alkalmi fuvarosként dolgozik az egyik nagygazdának. Az idős szenior nagygazda így dicsérte meg a neki régóta dolgozó fuvarost:

- Látom hogy fiatal korod óta keményen dolgozol. Majd meglátod, hogy meg lesz még ennek az eredménye! Én is egész életemben keményen dolgoztam és láthatod mit értem el. Az aki nem dolgozik, soha nem várhatja, hogy egyről a kettőre jusson!

Az általam vizsgált nagygazda családok a saját lokális közösségük legtekintélyesebb és legbefolyásosabb tagjai, ebből adódóan ők a helyi társadalmi, politikai és gazdasági élet legfőbb alakítói. Ők az elsőszámú munkaadók, akik helyben a legtöbb embert képesek foglalkoztatni. Emellett az önkormányzati, politikai életben is ők a legaktívabbak. Vagy ők maguk töltik be a polgármesteri tisztséget vagy tagjai valamilyen más módon (például képviselőtestületi tagként) a helyi önkormányzatnak. Emellett a pártpolitikában is jelen vannak: ők helyi pártpolitikai szervezetek vezetői és a helyi pártpolitikai élet legfőbb motorjai. Emellett az országos mezőgazdasági egyesületeknek is aktív tagjai: többek között a Magyar Agrárkamarának, és a Magosznak is. Önkormányzati keretek között általában ők a helyi közösségi élet legfőbb alakítói: a különböző falunapok, gazdabálok, vadászbálok, szüreti felvonulások megszervezése

⁶ Veblen 1975. 64.

⁷ Jávor 2000. 604.

(és sokszor szponzorálása is) hozzájuk köthető. Az ilyen események fontos funkciója számukra a kapcsolatépítés lehetősége: a nagygazdák ugyanis kitartóan és tudatosan építik a kapcsolataikat és azon igyekeznek, hogy minél több befolyásos politikus, üzletember és celebritás ismeretségére szert tegyenek, mely kapcsolatokat később fel tudják használni anyagi előrelépésük érdekében. A tudatos kapcsolatépítés komolyságát mutatja az a tény, hogy többük országos politikusok barátságát mondhatja magáénak. Egy alkalommal, amikor egy ilyen rendezvényen vettem részt, az egyik helyi idős nagygazda bemutatott egy vezető beosztású NAK alkalmazottnak. Amikor később megkérdeztem a nagygazdát, hogy honnan ismeri az illetőt, ő csak ennyit válaszolt:

- Az ilyenekkel jóba' kell lenni!

A jó kapcsolati tőke nem csak az agrártámogatások és pályázatok, hanem az értékesítési és beszerzési csatornák kiaknázása szempontjából is fontos. A „jó fülesek” és az „ügyes helyezkedés” például sokat segítenek a terményeladás időpontjának megválasztásában is, ha a gazda jó pénzt akar kapni a megtermelt javaiért. De a nagygazdák előre gondolkodnak és kamatoztatják kapcsolati tőkéjüket a termékszerkezetük kialakításakor is.⁸

Ők azonban nemcsak a helyi politikai és társadalmi élet legfőbb alakítói, hanem a lakóhelyük gazdasági ereje is főként az ő kezükben összpontosul: ők birtokolják és művelik – ahogy korábban már utaltam rá – a falu határában található legtöbb szántóföldet, de más vagyontárgyakkal is rendelkeznek: a mezőgazdasági telephelyek, gépek, infrastruktúra, mellett sokuknak van egyéb mellékjövedelme is: például kisboltok, tűzép, benzinkút stb. Emellett belterületi ingatlanjaik is vannak: kiadó házak, lakások, belterületi telkek szintén a tulajdonukat képzik. Ha ellátogat az ember a két falu valamelyikébe, biztos lehet benne, hogy az önkormányzattól a kisboltig vagy a pékségig, ahová betér, szinte minden tőke és gazdasági erő e nagygazdák kezében összpontosul.

⁸ Csíste 1999. (Idézi: Lovas Kiss 2006. 86.)

3. Kliensek és patrónusok

Mivel az agrárvállalkozók – az előző fejezetben leírt módon – egyfajta „minden mindenben” státuszt élveznek a saját közösségükön belül, a falu lakosságával egy sajátos hierarchikus, alá-fölé rendeltségi viszonyt alakítanak ki, melynek ők ülnek a tetején. A szóban forgó két falu minden tagja közvetlen vagy közvetett módon függési viszonyban áll eme nagygazdákkal. E függési rendszer talán a leghívebb módon az Eric Wolf féle patrónus-kliens viszony sémájával írható le. A Wolf által leírt paraszti koalíciókhoz hasonlóan itt is különböző gazdasági, társadalmi helyzetben lévő egy közösséghez tartozó személyek aszimmetrikus cserekapcsolatáról van szó.⁹ A helyi nagygazdák ugyanis saját alkalmazottjaikkal, munkásaikkal, alvállalkozóikkal, illetve a helyi őstermelőkkel, kiscgazdákkal, kisvállalkozókkal szabályos segítségnyújtási és védelmi viszonyt építenek ki, melynek alapja a kölcsönösség. Egy helyi lakos így fogalmazta meg nekem a segítségnyújtási rendszer lényegét, szavaival az egyik legtekintélyesebb nagygazdára utalva:

- Ez itt az ő birodalma. Itt ha bármi gondod van, legelőször hozzá kell fordulnod. Ha nem így teszel, kicsit meg is fog sértődni, hogy miért nem hozzá fordulsz segítségért ha szükséged van valamire.

Arra a kérdésemre, hogy miben áll ez a segítségnyújtás, a következőt válaszolta:

- Jóban vagyunk egymással és én tudom, hogy ha valamire szükségem lenne, szólhatok neki, cserébe ő is tudja, hogy ha neki az én segítségem kell, ő is számíthat rám.

Az egyik nagygazda így foglalta össze a kapcsolatrendszer lényegét:

- Próbálunk segíteni az embereknek. Elsősorban az alkalmazottjainkra gondolok. Minden évben kétszer a fizetésük mellé ajándékot kapnak, régebben amikor még működött a sertéstelep, mindegyikük kapott egy féldisznó járandóságot karácsony előtt és egy kis takarmányt a háztáji állataikhoz vagy ennek megfelelő pénzjutalmat. Mostmár disznók nincsenek, de a pénzjutalmat továbbra is megkapják. Igyekszünk megbecsülni a munkásainkat. Cserébe mi is tudjuk azt, hogyha SOS helyzet van, vagy valami miatt kellene, munkaidőn kívül is számíthatunk a

⁹ Wolf 1973. 417-418.

segítségükre. De ez nem csak rájuk igaz... ha valaki a faluban megszorul vagy bajba kerül, tudja hogy hozzám lehet fordulni.

Beszéltem erről egy középkorú férfival is, aki traktorosként dolgozik az egyik nagygazda vállalkozásában. Ő a következő esetről számolt be: a családjával egy környékbeli faluban lakik, ahonnan átjár dolgozni. Jelzáloghitel terhelte a házát. Pár évvel ezelőtt azonban a kamat és a törlesztőrészlet emelkedése miatt képtelen volt tovább fizetni tartozását, így veszélybe került a lakhatásuk és a teljes anyagi egzisztenciájuk. Amikor elmondta főnökének szorult helyzetét, az úgy döntött, hogy megmenti, és ennek megfelelően kifizette helyette az adósságát. Egy másik esetben egy idős falusi férfi (egy tősgyökeres régi helyi ember) váratlanul súlyosan megbetegedett, melynek eredményeképpen szükségessé vált számára pacemaker beültetése, azonban mivel egész életében feketén dolgozott, soha nem volt bejelentett munkahelye, nem rendelkezett társadalombiztosítással. A helyi nagygazdához fordult segítségért, aki kifizette neki azt az összeget, amibe az egészségügyi beavatkozás került.

A segítségnyújtás tehát valóban kiterjedt és kölcsönös, ami nem csak vertikális, de horizontális szinten is működik: a nagygazdák ugyanis egymással is jó viszonyban állnak és a segítségnyújtás egymás között is működik esetükben. Egyikük elmondta nekem, hogy kisebb „mosolyszünetektől” eltekintve egymással való kapcsolatuk mindig is rendezett volt. Ha például az egyikük traktorja elromlott, a másikhoz fordult, akinek volt olyan speciális gépe vagy alkatrésze, amivel ki lehetett javítani a hibát. De a kölcsönös együttműködés a gazdaság növelése során is megvan körükben: elmondásuk szerint van egy hallgatóságos paktum közöttük arra vonatkozólag, hogy a földvásárlások során nem jelentkeznek rá egymás kiszemelt megvásárolni kívánt földjeire, még akkor sem ha elővásárlási joguk lenne az adott földterületre; cserébe elvárják a másiktól, hogy ő is tegyen így hasonló helyzetben. A horizontális segítségnyújtás tehát szintén működik, azonban konfliktusmentesnek nem lehet nevezni, hiszen – ahogy majd egy később fejezetben kifejtem – a nagygazdák kapcsolata nem mentes a rejtett rivalizálástól és kisebb-nagyobb erőfitogtatásoktól.

A helyi hierarchikus függési rendszer annyira kiterjedt és bonyolult, hogy a patrónus-kliens viszonyként való jellemzése mellett talán nem túlzás a „feudális” kifejezést használni rájuk. A *feudális* jelzőt itt természetesen nem jogi, hanem sokkal inkább kulturális értelemben használom: maga a kapcsolatrendszer kulturális jellege az ami „feudálisnak” mondható. Ugyanis a függés rendszer nem csak közvetlen és vertikális, hanem közvetett és lépcsőzetes: a nagygazdák kliensei (vagy ha úgy tetszik „hűbéresei”) szintén igyekeznek maguk körül további kapcsolatokat kiépíteni és klienseket (vagy „hűbéreseket”) szerezni. Az egyes közép- és

kisgazdák, alvállalkozók igyekeznek szintén saját státuszukhoz mértén maguk is hozzájuk kötődő és őket segítő emberekből saját védelmezői-segítői kört kialakítani. Ennek a lépcsőzetes hierarchikus kapcsolatrendszernek olyan kifejeződései vannak, mint például az az eset, amikor egy párbeszéd során az egyik nagygazda a következő kérdést intézte a helyi erdészhez:

- Te tulajdonképpen kihez tartozol? Kinek az embere vagy?

A segítségnyújtás tehát mind alsóbb, mind felsőbb szinteken működik. Például a befolyásos helyi nagygazda segít a helyi érdekű földvásárlásokban egy alvállalkozójának, vagy gépeivel megművelteti a helyi kisgazdák földjeit, cserébe azok segítenek neki a maguk képességeihez mértén és mindenben támogatják őt; más esetben kiszabadítja az alkalmazottját az adósságcsapdából, cserébe az hűséges marad hozzá és nem megy el pár év után új – jobban fizető – munkahelyre.

Vitányi Iván *A feudalizmus továbbélése a mai Magyarországon* című könyvében kifejti, hogy a személyi függésnek és a hierarchia nyomásának mekkora szerepe és jelentősége van a 2010-es évek magyar lakossága körében, mely az állami politikai berendezkedéstől függetlenül működik, és habár kapitalizmusban és polgári demokráciában élünk, a fejek mégis máshogy működnek. Sémáink és sztenderdjeink nem olyanok, mint ahogyan azt egy polgári társadalomról elképzeljük.¹⁰ A feudalista jelző tehát ezek alapján talán az általam vizsgált két galgamenti falura is helytállóan használható.

4. Státuszsimbólumok

Miután a teljesség igénye nélkül megpróbáltam bemutatni a kutatásom tárgyául szolgáló öt nagygazdacsaládot, rátérhetünk tulajdonképpeni témánkra, a státuszsimbólumok kérdéskörére, vagyis annak tárgyalására, hogy ezen emberek hogyan, milyen eszközökkel fejezik ki státuszukat, gazdagságukat, sikerességüket a külvilág felé. A státuszt úgy határozhatnánk meg más szavakkal, mint ami valakinek az állása, rangja, társadalmi helyzete, illetve ezek összessége; a státuszsimbólumok pedig ennek a státusznak anyagi, tárgyi bizonyítékai. Ha milliárdosok esetében státuszsimbólumokról beszélünk napjainkban, a 21. század húszas éveiben, a legtöbbet a következő dolgokra gondolhatunk: drága sportkocsi, divatos öltözék, márkás karóra, nagy alapterületű, lakóház luxusberendezésekkel

¹⁰ Vitányi 2012. 135.

(úszómedencével, jakuzzival és szaunával), a legújabb okostelefon, egzotikus nyaralás stb. De mindez korántsem csak a jelenkort és csak a mi társadalmunkat jellemző sajátosság, hiszen régen sem volt ez másként: Vance Packard amerikai szociológus *The Status Seekers* című tanulmánykötetében is hasonló megállapításokat tesz az 1950-es évek amerikai társadalmának státuszkifejezési szokásairól. Bár az amerikai társadalom ebben az időszakban közmondásosan homogén és konform volt, a státuszsztimbólumok kifejezése tekintetében mégis hasonló eszközökkel élt, mint napjaink nyugati társadalmai: Packard elmondása szerint a státuszsztimbólumok elsősorban fogyasztási cikkek formájában öltöttek testet, mégpedig olyan fogyasztási cikkekben, melyeket csak az átlag életszínvonal feletti osztályok engedhettek meg maguknak: a luxuscikkekben. Ahogy Packard fogalmaz:

...szinte mindnyájan körül vesszük magunkat státuszsztimbólumokkal. Ezekről az reméljük, hogy befolyásolni fogják azokat, akik felméri társadalmi helyzetünket, és segíteni fognak távolságot tartani azokkal szemben, akiket magunknál alacsonyabb rendűnek tekintünk. A státuszöntudat fokozásában nagy szerepe van a kereskedelemnek, amely az árukat státuszsztimbólumként reklámozza.¹¹

Az általam vizsgált gazdák bár meglehetősen nagy vagyonnal rendelkeznek, mégis az előbbiekben felsorolt luxuscikket (vagyis azokat a fogyasztási termékeket, melyeket intuíciónk alapján a gazdagság és a státusz kifejezésének eszközeként tartunk számon) nem tekintik státuszsztimbólumnak, hanem éppen ellenkezőleg: mélységesen megvetik azokat. Mindegyikükről elmondható, hogy leharcolt, de a célnak megfelelő középárkategóriás pickup terepjárókkal közlekednek, az öltözetükre nem adnak sokat (sőt sokszor öltözkük kifejezetten igénytelennek mondható), és teljesen átlagos (luxusberendezéseket nélkülöző) házakban élnek, vagyis nem jellemző rájuk az előbbiekben felsorolt hivalkodó luxusjavak fogyasztása.

Ezek helyett a gazdagság és jólét kifejezésének sajátos eszközei vannak köreikben, melyek sokkal inkább emlékeztetnek a hagyományos paraszti státuszsztimbólumokra.¹² Az

¹¹ Packard 1995. 33. (Fordítás: Packard 1971. 18.)

¹² A korábban már idézett Mikszáth regényben, a *Két választás Magyarországon*-ban egy másik dialógus szintén párhuzamba hozható a fentiekkel:

- Teringettét, hát nincsen a házban több szoba? Valami alvókamra?

- Télen nincs, de ha nyár volna, a szénapadláson lehetne aludni.

- No, a nábobtoknál nincs valami nagy komfort. Kezdem apródonkint nem érteni, miben áll voltaképpen a nábobsága?

A főispán apprehenzívus képet vágott.

- A székel ember nem biggyeszi ki léha cifraságokban, amije van, egyszerűen lakik és él, még ha gazdag is.

(Mikszáth 1896. <https://mek.oszk.hu/00900/00955/00955.pdf> Utolsó elérés: 2022.11.25.)

esetükben a státusz kifejeződése olyan dolgokban nyilvánul meg, mint például minél több föld, a legújabb, legdrágább traktorok és egyéb mezőgazdasági gépek, a legkorszerűbb munkaeszközök, technológiák, valamint a minél több, minél nagyobb, szebb és tisztább telephelyek. Egyszóval tehát az általam vizsgált nagygazdák számára kivétel nélkül a *termelőeszközök* számítanak státuszsimbólumnak és mindazok a javak, melyek közvetlen hasznot hajtanak tulajdonosuknak. Mindez összhangban van azzal, amint Kovács I. Gábor ír a hagyományos paraszti mentalitásról, megemlítve azt, hogy a takarékoság olyan szinten a vérévé vált a parasztságnak, hogy a paraszti mentalitásból teljesen hiányzik a polgári osztályokat olyannyira jellemző fogyasztói szokás és magatartás.¹³

Az általam vizsgált nagygazdák számára a legfőbb státuszsimbólum egyértelműen a föld. Gondolkozásukban a föld a vagyon elsőszámú hordozója és a gazdagság kifejezésének legfontosabb eszköze, amelynek minden más alá van rendelve: minden más státuszsimbólum ugyanis (például az összes mezőgazdasági gép, berendezés vagy telephely) végsősoron a szántóföld megművelésének szolgálatában áll. A föld – ideértve a szántóföld mellett a legelőket és erdőket is – az az erőforrás, mely a vagyonukat és anyagi prosperitásukat megalapozza, így sokszor a dolgok anyagi értékét nem is pénzben kifejezve, hanem hektárba átszámolva határozzák meg. Jól illusztrálja ezt az az eset, amikor az egyik nagygazdával való beszélgetésem során szóba került valamilyen autó. A nagygazda megkérdezte, hogy mennyi a szóban forgó autónak az ára. Én megmondtam, amire a következő válasz érkezett:

- Te jó ég, hiszen az tíz hektár földnek az ára! Ennyi pénzből már tíz hektár földet is lehet venni!

Vagyis a nagygazda az általam elmondott pénzösszeget rögtön átváltotta magában földekben kifejeződő értékre. Egy másik alkalommal egy temetésen vettem részt, melyen az általam vizsgált nagygazdák közül is többen ott voltak. Alig ért véget a szertartás és alig kezdődött el a halotti tor, a szóban forgó gazdák között máris arról indult meg a disputa, hogy vajon hány hektár földet hagyhatott a megboldogult a fiaira. Az általam tapasztaltak meglehetősen egyezést mutatnak azzal, amit Jávor Kata ír arról a paraszttársadalmakra egységesen jellemző attitűdről, melyek szerint a parasztnak a földdel különleges, mondhatni, hogy misztikus, irracionális kapcsolata van. A parasztot – írja Jávor – „bensőséges és tiszteletteljes ragaszkodás fűzi a

¹³ Kovács 1989. 163. (Idézi: Jávor 2000. 605.)

földhöz. A föld a paraszt számára mintegy önmaga kiterjesztése, elhivatottság, és nem pusztán profitszerző vállalkozás.”¹⁴

A föld utáni legfontosabb státuszszimbólum az általam vizsgált agrárvállalkozók körében egyértelműen a mezőgazdasági gépek köré összpontosul. A különböző traktorok, kombájnok, pótkocsik, permetezők, talajművelő és betakarítógépek, tárcsák, ekék mind a tulajdonosuk gazdagságát fejezik ki. Általános szabály, hogy a minél nagyobb teljesítményű, minél újabb szériába tartozó, minél márkásabb és drágább a traktor, annál nagyobb büszkeséggel tölti el a tulajdonos gazda szívét. Az általam vizsgált öt család mindegyikénél a leggyakrabban a John Deere nevezetű márkával találkozhatunk. Az egyik nagygazda a következőképpen magyarázta el nekem a dolog miértjét:

- A John Deere az, ami az autók között a Mercedes vagy a Volvo. A legminőségibb márka az összes közül, igaz a legdrágább is. De a minőséget meg kell fizetni.

A John Deere márka preferálása nem véletlen: a piacvezető márkás traktorok, kombájnok és egyéb gépek megvásárlása azt fejezi ki, hogy ezen emberek elég gazdagok ahhoz, hogy a legdrágább csúcsmínőségű és legmagasabb árkategóriájú gépeket képesek legyenek kifizetni és fenntartani, másszóval: ők megtehetik, hogy ne egy 5 milliós használtan vásárolt tarkorral, hanem egy újonnan vásárolt 40 milliós traktorral szántsanak.

Emellett ezek az agrárvállalkozók arra is nagy figyelmet fordítanak, hogy ne csak a legdrágább és legmárkásabb, hanem lehetőleg a legújabb szériájú gépeket tartsák. Ennek következtében viszonylag sűrűn lecserélik gépparkjukat. Adatközlőim a gépek korszerűsége mellett arra is odafigyelnek, hogy a mezőgazdasági termelés legújabb technológiáival is lépést tartsanak: amikor a 2010-es években megjelent Magyarországon a *precíziós gazdálkodás* technológiája, Galgamentén és a környéken az általam vizsgált nagygazdák voltak az elsők, akik alkalmazták az új módszert, jelenleg pedig némelyek közülük a drónos technológia megvásárlását és alkalmazását fontolgatják. A technológiai haladást főleg a családok fiatalabb, második generációs tagjai tartják fontosnak és szükségesnek. Egyikük így fogalmazott:

- Haladni kell a korrall... a precíziós gazdálkodás következtében hosszútávon rengeteget spórolunk, mert így sokkal kevesebb műtrágyát használunk és a termés is egészségesebb lesz.

¹⁴ Jávör 2000. 601.

Végül az előbbieket mellett fontos státuszsztimbólum az általam vizsgált nagygazdák körében a telephelyek száma, alapterületének mérete, kinézete, ápoltsága és felszereltségének mértéke. A vizsgált öt nagygazdacsaládból háromnak egynél több telephelye van: az egynél több telephely ugyanis kifejez egyfajta expanziót, terjeszkedést; azt sugallja, hogy olyan nagy a gazdagsága az adott személynek, hogy egy telephely már nem is elég a gépei és a megtermelt javai elhelyezésére. A telephely alapterületének nagysága ugyanennek a szempontjából fontos: minél nagyobb az adott terület, annál több gép és gazdasági épület fér el rajta, vagyis annál nagyobb produktivitásra képes. Egyszer az egyik gazda így büszkélkedett nekem:

- Az én telephelyem tizenötezer négyzetméter. Senkinek nincs ekkora placca környéken. Nem is küszködöm helyhiánnyal, elhiheted!

Ezek a szempontok mellett fontos a nagygazdák számára a telephely külalakja, megjelenése, illetve felszereltsége is. Nagy csarnokok, korszerű gabonasilók, nagy alapterületű magtárak, fűtött és tágas irodák, lebetonozott időjárásbiztos belső utak találhatók rajtuk. Mindegyik helynek saját kapusa illetve portása van, aki biztonságiőrként is funkcionál, mellette pedig kamerák is ügyelnek a gépek biztonságára. Az egyikük így nyilatkozott erről:

- Mindez elengedhetetlen azoknak, akik magukra valamit is adnak.

Az egyik nagygazda pár évvel ezelőtt körbevezetett a telephelyén és büszkén mutogatta azt, hogy nála a dolgozóknak „milyen jó dolga van”, ugyanis saját fűtött épületet emelt nekik, ami pihenői, melegedői és öltözői funkciókat is képes betölteni, sőt emellett még saját privát belsőhasználatú benzinkúttal is rendelkezik, annak érdekében, hogy a traktoroknak ne kelljen folyamatosan a szántóföldek és a benzinkutak között ingázni.

5. Kinek üzennek a státuszsimbólumokkal?

A fent leírtakból világosan kitűnik, hogy a kutatásom középpontjában álló agrárvállalkozók körében szinte kizárólag csak az számít státuszsimbólumnak, ami valamifajta anyagi hasznossággal, produktivitással bír. Mindezek alapján akár Max Weber világhírű művére, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* című könyvre is asszociálhatunk velük kapcsolatban, hiszen ők is – Weber szavaival élve – mintegy „öncéllá teszik a tőkegyarapítást.”¹⁵ Bizonyos értelemben az ő életükben is van valami abból az aszketikus jellegből, amit Weber a protestantizmusból kialakuló kapitalista szellemnek tulajdonít, jelesül, hogy úgy kezelik a vagyont, mint a bibliai példabeszéd szolgája a reá bízott tálentumot: visszaforgatják, nem élik fel és nem használják saját élvezeteikre. Emiatt nem jellemző rájuk a luxusfogyasztás. Az aszkézis esetükben a birtoktárgyak szükséges gyakorlati módon való hasznos dolgokra fordítását jelenti és nem azok felélését, élvezeti cikkekre váltását. A kulcs a tőkeképzés és a takarékoság: ezek alkotják a protestáns kapitalista aszkézist Weber elmondásában.¹⁶

A Weber féle elmélet véleményem szerint azonban csak részben illik rá az általam bemutatott agrárvállalkozókra. Igaz ugyan, hogy ők is a Weber által leír módhoz hasonlóan minden megtermelt profitot – ahelyett, hogy felélnék azt és luxuscikkekre költenék – inkább tőkeként visszaforgatják a vállalkozásukba, de ezt korántsem a racionalitás és a célszerűség szigorú követelményeinek megfelelően gyakorolják, hanem igenis jellemzi őket ebben egyfajta féktelen hivalkodó fogyasztás, irracionális fényűzés. Az előbbieken már bemutatott munkagépek, traktorok megvásárlása esetében például korántsem mondható el, hogy a célszerűség és a szigorú költséghaszonelemzés megfontolásai alapján járnának el: azokat a munkafolyamatokat ugyanis, melyeket ők végeznek gazdálkodásuk során, kisebb teljesítményű, olcsóbb és jobb ár-érték arányú gépek is el tudnák végezni, ők mégis a legújabbat a legjobb teljesítményűt és a legdrágábbat veszik meg és tartják fent.¹⁷

A Kiskunság tanyavilágát felkeresve arra lehetünk figyelmesek, hogy szinte minden mezőgazdasági telephelyen a legolcsóbb, egyszerűnek és strapabírónak tartott fehérorosz MTZ típusú traktorok találhatók. A Galgamentével szemben például a Kiskunság vidékét járva azt lehet megfigyelni, hogy a legtöbb helyen minden mezőgazdasági munkát ezzel az olcsó,

¹⁵ Weber 2020. 22.

¹⁶ Uo. 174.

¹⁷ Egy ilyen csúcskategóriás gépnek nem csak a megvétele, hanem a fenntartása (szervíz költség, olajcserék, alkatrészek) is nagyon költséges.

költséghatékony géppel végeznek a szántástól a permetezésen át a betakarításig. Az általam vizsgált galgamenti gazdák sem végeznek olyan műveleteket, amelyeket ne tudna ellátni egy ilyen olcsó és egyszerű fehérorosz MTZ traktor, mely újonnan már 6-10 millió forintból is megvásárolható; ők azonban mégis a csúcskategóriájú amerikai John Deere-t használják, amelynek ára háromszorosa vagy egyes esetekben akár tízszerese is lehet az MTZ-nek. Ebben az irracionális döntésükben rejlik az a különbség, ami elválasztja őket a Weber által leírtaktól: számukra a méregdrága csúcsteljesítményű traktor birtoklásában rejlő státuszsimbólum megéri az anyagi áldozatot.

Mindezek során felmerül a kérdés, hogy vajon kinek üzennek a státuszsimbólumokkal? Kiknek akarják demonstrálni jólétüket, anyagi prosperitásukat? Mindenekelőtt természetesen a kívüllátnak: saját lokális közösségüknek, a helybélieknek, a környéken élőknek, illetve azoknak, akik elhaladnak a telephelyük előtt. Ez utóbbit jól példázza az egyik általam vizsgált nagygazda, akinek telephelye úgy helyezkedik el, hogy bejárata egy országos főútra nyílik. A tulajdonos, telephelyének ezen adottságát kihasználva rendszeresen úgy parkolja le a különböző mezőgazdasági gépeit, hogy azok esztétikusan sorba rendezve az utcafront felé nézzenek. Így aki elhalad a telephely előtti főúton, megcsodálhatja a gazda különleges és gazdag „csillogó-villogó” gépparkját, amely így egy kissé valamilyen kiállítás vagy „agrárexpo” benyomását kelti. Amikor a gazdát ennek a szokásának az okáról kérdeztem, mosolyogva a következőt válaszolta:

- Inkább irigyeljenek, mint sajnáljanak!

Azonban nem csak ilyen módon adják környezetük tudtára gazdagságukat. Nem példanélküli a környéken az sem, hogy a földjeik széleit jelző határoszlopok monogramokkal (a tulajdonos saját monogramjával) vannak ellátva, bár ez egyenlőre nem egy széleskörben elterjedt jelenség.

A státuszsimbólumok nem csak a kívüllág felé mutatnak egy képet, hanem van egy talán ennél is fontosabb oldaluk: nevezetesen, hogy a nagygazdák egymás felé is képesek legyenek demonstrálni gazdagságukat. Vagyis a státuszsimbólumok egy néha burkolt, néha nyílt egymás közötti versengés, rivalizálás eszközeként szolgálnak. Estükben az valósul meg, amit a társadalomelmélet történetében Veblen már 120 évvel ezelőtt leírt: a státuszsimbólumok egyfajta osztályon belüli versengés motorjai lesznek.¹⁸ Sok évvel ezelőtt szemtanúja voltam egy esetnek, amikor az egyik nagygazda vett egy új mezőgazdasági vetőgépet, amely

¹⁸ Veblen 1975. 226.

teljesítményét tekintve jóval túlszárnyalta azokat, amiket előzőleg mind ő, mind a többi gazda használt. Ez az esemény valódi lavinát indított el, amikor a többi gazda fülébe jutott az új vetőgép híre. Hamarosan a többi gazda némelyikénél is megjelent a szóban forgó típusú vetőgép: ők is kénytelenek voltak venni, nehogy fejlettségben, géppark tekintetében „lemaradjanak” a másik mögött. Egy másik alkalommal, amikor az egyik szenior nagygazda „körbevezetett a birodalmában”, vagyis megmutatta a telephelyét, sorra mutatta a szebbnél szebb csarnokokat és a drágábbnál drágább gépeket. Miközben a „tárlatvezetést” tartotta büszkén kidüllesztve a mellét sűrűn megjegyezte, hogy „ilyen az egész környéken csak neki van”, „amolyanból meg mindössze öt darab van az egész országban, amiből az egyik (Lám, lám!) nála található”. E kijelentései mellett többször utalt arra is az egyes eszközök bemutatásánál, hogy „ilyet meg olyat” a többi gazdánál hiába keresek, mert ilyenek az egész környéken csak neki vannak. A nagygazdák közötti versengés tehát főként az általuk használt státuszsimbólumok köré épül. Ezen rivalizálásokba mind az öt család igyekszik részt venni a saját eltérő pénzügyi lehetőségeihez és egyéni vérmérsékletéhez mérten. Az, aki valamilyen oknál fogva nem kíván rálicitálni a másikra, kevesebbel is beéri: az egyik nagygazda például – demonstrálva azt, hogy milyen márkájú gépekkel dolgozik – telephelye egyik csarnokának homlokzatára feltetett egy gigantikus „John Deere” emblémát.

Mindezek mellett az a tény sem elhanyagolható, hogy az agrárvállalkozók a sajátos státuszsimbólumaikkal nem csupán a környezetüknek és egymásnak, hanem maguknak is adnak egyfajta visszajelzést. Az előző fejezetben részletezett státuszsimbólumok ugyanis öngazolási manifesztumként is értelmezhetők, amelyekben ezek az emberek saját személyes sikerüknek adóznak. Az előbbieken felsorolt ingó és ingatlan vagyontárgyakban ugyanis életük munkájának anyagi megtestesülését látják. Annak demonstrálására szolgálhatnak önmaguk előtt, hogy milyen sokra is vitték ők az életben. Az eredményesség és sikeresség mércéje szemükben az anyagi javakban, illetve a siker pénzbe való átválthatóságában mérhető. Nem csak magukat, de embertársaikat is, akikkel életük során érintkeznek, e mérce alapján ítélik meg; másokhoz való viszonyukat, a másikhöz való hozzáállás és megbecsülés mértékét is ezek a kritériumok alapján alakítják ki. Mottójuk tehát a következő kérdésben foglalható össze: „Mit tudsz felmutatni?” Saját életútjuk, emberi pályafutásuk sikerességét tekintve pedig a földekben, gépekben látják a maguk „megigazulását”.

6. Esettanulmány a vadászkastélyról

Az általam vizsgált nagygazda családok közül az egyik, aki mindnyájuk közül a leggazdagabb és a legbefolyásosabb, már régóta gazdasági expanzióban van: befolyási területét igyekszik kiterjeszteni a saját szülőfaluján kívülre is, a környező falvak területére. Ennek keretében folyamatosan felvásárol szántóföldeket a környező községek határában és azokon is megkezd a gazdálkodást, valamint telephelyeket létesít az adott falvakban, hogy megkönnyítse és hatékonyá tegye az új földek megművelését. Ez a nagygazda a közelmúltban elhatározta, hogy megvásárolja és felújíttatja a szomszédos faluban álló romos kastélyt.

Az említett kastély, amely sokkal inkább jellemezhető a „kisnemesi kúria” kifejezéssel, a 19. század első felében épült. Klasszicista stílusú épület, mely az utcafront felé néző négy korinthuszi stílusú oszlopon álló timpanonos porticussal rendelkezik. A kúria története megegyezik a legtöbb hozzá hasonló hazai épület sorsával: az 1940-es évek végén bekövetkezett államosításáig a helyi nagybirtokos és családja élt benne, majd ezt követően kollektivizálták és a helyi TSZ irodája és raktára működött benne. A rendszerváltást és a TSZ megszűnését követően elhagyatottá vált és az évtizedek alatt állapota egyre rosszabbra fordult. Mivel leromlott jellege következtében a felújítása nagyon költséges lett volna, se a tulajdonosok, se az önkormányzat nem vállalkozott arra, hogy újra felújítsa, lakhatóvá tegye és valamilyen funkcióval lássa el az épületet. Ekkor azonban, 2022 elején az említett nagygazda megvásárolta és elhatározta, hogy felújíttatja. Az újjáépítési munkák 2022 őszére készültek el. Az épületet vadászkastélynak rendezték be: neobarokk stílusú bútorokat vásároltak és helyeztek el benne, valamint a különböző trófeákkal díszítették. Funkciója az lett, hogy a család befolyásos barátait vendégeljék meg és szállásolják el benne. Célja tehát a család státuszának, gazdagságának és előkelőségének reprezentálása. Ennek érdekében a szenior családfő megbízott egy heraldikus szakembert, aki tervezett neki egy saját „családi címert”, mely címert – a régi nemesi mintákhoz hasonlóan – a timpanon homlokzatán helyeztek el. A címerben megjelennek a borsó és a búzakalász motívumai, utalva a család foglalkozására és jólétének forrására: a mezőgazdaságra.

A gazdag agrárvállalkozó kastélyvásárlásában és saját családi címerterveztetésében – mely jelenségek a közelmúlt fejleményei – kifejeződik valami új tendencia, amely korábban nem jellemezte ezeket a nagygazdákat, jelesül az, hogy a korábbi csak a „produktív”, a „hasznos” dolgokra irányuló státuszsimbólumok mellett kezd megjelenni egyfajta régi, „földesúri” „dzsentríéletre” hajazó gazdagságkifejezési mód is körükben, ami túlmutat a

nagygazda identitáson és értékrenden. A kastély, címer, vadászat, mint a státusz kifejezésének és a befolyás reprezentálásának eszközei sokkal inkább emlékeztethetnek minket a második világháború előtti nagybirtokrendszer képviselőire, akik mindenre kiterjedő mezőgazdasági nagyüzemet működtettek és óriási földterületekkel, „nagy feudumokkal” rendelkeztek. A nagygazda és a vadászkastély példájából következően véleményem szerint egy ehhez hasonló új „földesúri státusz” kiépülésének lehetünk szemtanúi.

7. Befejezés

A rendszerváltás óta eltelt három évtized, amely elegendő időnek bizonyult arra, hogy nagyjából kialakuljanak azok a gazdasági-társadalmi pozíciók és viszonyok a magyar falusi társadalomban valamint a magyar agráriumban, amelyek egy új status quo-t eredményeztek. Az általam vizsgált két galgamenti település esetében is kialakult és megszilárdult egy helyi gazdasági és társadalmi rendszer, melynek az általam bemutatott nagygazdák állnak a tetején a maguk tőkeerős mezőgazdasági családi nagyüzemeikkel, politikai és társadalmi befolyásukkal. „Le vannak osztva a lapok.” – jegyezte meg lakonikusan az egyikük egy beszélgetésünk során, utalva a kialakult status quo-ra. Minden nagygazdának megvan a maga befolyási övezete, a maga kliensei, hűbéresei és a maga földterületei. Ebben az új rendszerben a további terjeszkedésre és növekedésre csak korlátozott mértékben és csak nehézségek árán van lehetőség.

A kialakult helyzetben az öt nagygazda család tevékenysége, státusza kifejezésének eszközei, valamint a reprezentációs technikái két csoportba oszthatók: egyrésztől újfajta kapitalista vállalkozói attitűdöket is mutatnak, másrésztől visszatér bennük valamifajta hagyományos paraszti mentalitás is. Mint láthattuk a tudatos kapcsolatépítés, a szorgos-dolgos életvitel, a költséghaszonelemzésen alapuló világnézet és a megtermelt tőke állandó jellegű visszaforgatása a vállalkozásba, az új vállalkozói attitűd jellemzői. Emellett a szigorú, luxusjavakat mellőző puritán életmód, a magasfokú munkaethosz, a kemény szorgalmas munka tisztelete és a földhöz való különleges viszony a hagyományos paraszti morál alapvető vonásai. Ezek a jelenségek mellett pedig kezd egy új tendencia is megjelenni: ahogyan azt a vadászkastélyról szóló esettanulmánnyal megkíséreltem bemutatni, a közelmúltban a kutatók személyek körében kezdenek abba az irányba mutató jelek is kibontakozni, amelyek egyes státuszsimbólumokon keresztül valamifajta „új földesúri” attitűdöt feltételeznek. A korábbi csak a „produktív”, a „hasznos” dolgokra irányuló státuszsimbólumok mellett kezd megjelenni

egyfajta „dzscentri életre” hajazó gazdagságkifejezési mód is körükben, amely túlmutat a nagygazda identitáson és értékrenden.

Még korántsem értem a kutatásom végére, sőt bizonyos szempontból – látva a kutatási területem folyton változó mivoltát – úgy vélem, az igaz munka csak most kezdődik. Témám alapvetően a jelenkutatás, ami leginkább a szociológiához és antropológiához áll közel, de mégis a néprajz kutatási módszereit alkalmazva próbáltam, illetve próbálom értelmezni a téma középpontjában álló státuszsimbólumok kérdéskörét. Kutatásom során nagy kihívást jelent az a tény, hogy a téma néhol kényes kérdésekre tapint rá: például pártpolitika, féllégális tevékenységek, feltételezhető korrupciós ügyek stb. Módszertani szempontból is kihívást jelent az ilyen területekkel tarkított téma megírása és publikálása, a nehézségek ellenére azonban úgy gondolom, hogy érdemes lehet folytatni, hiszen aktualitása a napjainkban tapasztalható társadalmi konfliktusok miatt – lásd az előszóban már említett népi-urbánus, vidéki-fővárosi ellentétek publicisztikai tematizálását – összességében talán nem elhanyagolható.

Bibliográfia

- Balassa Iván – Ortutay Gyula 1979. *Magyar néprajz*. (Szerk. Kerékgyártó István.) Corvina Kiadó, Budapest.
- Csité András 1999 „Gazdasági rendszerek és társadalmi folyamatok a posztoszocialista vidéki átalakulásban”. In. Borsos Endre–Csité András–Letenyei László (szerk). *Rendszerváltozás után. Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest. 151–172.
- Hamar Anna 1998. „A semmiből lett gazdaságok” In. *Replika* 1998 dec. évf. 33-34. sz. 163-176.
- Jávorka Kata 2000. „A magyar paraszti erkölcs és magatartás”. In. *Magyar néprajz VIII*. (Szerk. Paládi-Kovács Attila.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács I. Gábor 1989. *Kis magyar kalendáriumtörténet 1880-ig. A magyar kalendáriumok történeti és művelődésszociológiai vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lovas Kiss Antal 2006. *A rendszerváltozás utáni gazdálkodói magatartásformák és üzemszervezetek néprajzi vizsgálata*. Bölcsész Konzorcium, Debrecen.
- Molnár Ágnes 2019. *Alkalmazkodó polgárosodás. Család és gazdaság Kiskanizsán a 20. században*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
- Packard, Vance 1971. *Feltörekvés, reklám, szexualitás Amerikában*. (Ford. Göncz Árpád.) Gondolat, Budapest.
- Packard, Vance 1995. *American Social Classes in the 1950s: Selections from Vance Packard's the Status Seekers*. (Szerk. Daniel Horowitz.) Bedford Books, Boston.

- Veblen, Thorstein 1975. *A dologtalan osztály elmélete*. (Ford. Berényi Gábor.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

- Vitányi Iván 2012. *A feudalizmus továbbélése a mai Magyarországon*. Noran Libro Kiadó, Budapest

- Weber, Max 2004. „A megértő szociológia néhány kategóriájáról”. In. Erdélyi Ágnes. *A Társadalmi Világ Ideáltipikus Felépítése. Tanulmányok*. Neumann Kht., Budapest.

- Weber, Max 2020. *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. (Ford. Ábrahám Zoltán.) L'Harmattan kiadó, Budapest.

- Wolf, Eric R. 1973. „Paraszti koalíciók”. In. Elman Rogers Service–Eric Robert Wolf–Marshall David Sahlins. *Vadászok, törzsek, parasztok*. (Ford. Sárkány Mihály, Nagy Géza, Takács Ferenc.) Kossuth, Budapest. 416-427.